

3

Editörden

Melek ERKAN EKMEKÇİOĞLU

4-14

**KÜLTÜREL KİMLİK BAĞLAMINDA
MÜZİĞİN İŞLEVİ:
GÖÇMEN KOSOVA-MAMUŞA TÜRKLERİ**
Ümit FIŞKIN

16-29

**1930'LARDA
TÜNEL VE TARLABAŞI'NDAN YANSIYANLAR**
Ayhan DOĞANÇ

30-33

MUŞ/VARTO YÖRESİ OYUN GELENEĞİ
Dilan ÖZDEMİR

34-40

**HAYATINI OSMANLI KIYAFETLERİNİ
TOPLAMAYA ADAMIŞ KİŞİ:
"ESAT ULUMAY"**
A. Nazım GÜRAK

42-50

**"Türk Baskı Resim Sanatının
Kültürel Coğrafi Geçmişini
Mekânla İlişkilendirerek
Açıklayabilme" Kazanımının
Bilişsel ve Duygusal Boyutları**
Merve Görkem ZEREN AKBULUT

52-57

**ERZİNCAN YÖRESİNDE
GELENEKSEL GİYİM KUŞAM**
İsmail EKMEKÇİOĞLU

58-62

IKLIĞ - AYAKLI KEMAN - YAYLI BAĞLAMA
Dr. Mehmet Ali ÖZDEMİR

63

ANTROPOLOJİ SÖZLÜĞÜ
Ali ÇAVAZ

**FOLKLOR
KURUMU**

FOLKLOR KURUMU ADINA SAHİBİ

GENEL BAŞKAN
Nabey ÖNDER

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

İsmail EKMEKÇİOĞLU

BASIN YAYIN MÜDÜRÜ

İlhan TOPALOĞLU

EDİTÖR

Melek ERKAN EKMEKÇİOĞLU

YAYIN KURULU

Adnan DEMİR
Ali ÇAVAZ
Alparslan OYMAK
Bırol ÖLMEZ
Gökten AY
Süleyman ULUSCU

GRAFİK TASARIM ve UYGULAMA

Fatma KILIÇ TOPALOĞLU

KAPAK FOTOĞRAFI

Galata Sami Saltı Pasajı
Fotoğraf : İsmail EKMEKÇİOĞLU

BASKI**Rumi Matbaa**

Maltepe Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8
Zeytinburnu - Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 612 71 72
www.rumimatbaa.com

YÖNETİM MERKEZİ ve ABONE ADRESİ

Folklor Kurumu
Sofular Caddesi Yeni Orta Sokak No:12
Aksaray - Fatih 34840 İSTANBUL
Tel : 0212 531 99 90
Fax : 0212 531 68 24

www.folklorkurumu.org.tr
folklor@folklorkurumu.org.tr
basinyayin@folklorkurumu.org.tr

• Her hakkı saklıdır. Folklor Halkbilim Dergisi'nde yer alan yazı, makale ve illüstrasyonların elektronik ortamlar da dahil olmak üzere çoğaltma hakları Folklor Kurumu'na aittir. Yazılı ön izin almadan hangi ortamda olursa olsun materyalin tamamının veya bir bölümünün çoğaltılması yasaktır. Yazıların ve yazılarda yer alan görsellerin sorumluluğu yazarlarına, reklamların sorumluluğu reklam verenine aittir.

• Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.
• 3 ayda bir yayımlanır.
• Bu dergi, basın meslek ilkelerine uymaya söz vermiştir.

ISSN 1303 - 9059
CİLT:9 SAYI:84

IKLIĞ - AYAKLI KEMAN - YAYLI BAĞLAMA

Mehmet Ali ÖZDEMİR

Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Öğretmenliği Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Bir müzik türünün veya çeşidinin oluşması sürecinde, o müzik türü veya çeşidine ait çalgılar temel değerlerdendir. Çalgılar bir yandan müziğin üretim sürecini belirlerken diğer yandan da tüketim süreçlerini de yürütürler. Her kültür, kendi yaşam koşulları içerisinde kendi çalgılarını üretmiştir. Ancak çalgılar süreç içerisinde değişim ve gelişime uğrayarak yaşamlarını sürdürebilmişlerdir. Her ne kadar başlangıçta, çalgıların üretimleri bireysel bir nitelik taşısa da sonuçta toplumsal bir dinamikle varlık alanında yerlerini alırlar. Bu anlamda kültür değişkeni, bir yönüyle toplumsal değişimin yansıması olarak gözlenebilir. Gelişen bilim ve teknoloji, toplumsal yaşamın her yönünü etkilediği gibi kültürün, buna bağlı olarak müziğin ve de çalgıların durumunu da etkilemektedir. Ancak bu tür değişimlerin oluşmasında birey veya toplum ihtiyaçları gözden kaçırılmamalıdır. Diğer bir deyişle, değişimin temeli ihtiyaç merkezlidir.

Bir çalgı, toplum içerisinde kültürün bir ögesi olarak meydana gelir ve giderek çevre toplumlarla ve kültürlerle etkileşim içerisine girerler. Böylece çalgılar doğmuş oldukları toplumların/kültürlerin dışında farklı toplum/kültürlerde de bazen aynı, bazen de değişik çeşitleri ile var olurlar. Bağlama gibi bir çalgının yayıldığı veya yaşadığı kültür çevrelerine bakacak olursak, biçimsel veya icra ediliş biçimleri

bazı farklılıklar gösterse de, Orta Asya Türkî devletlerinden Adriyatik kıyılarına kadar birçok kültürde Bağlama'nın çeşitlerine rastlamak mümkündür. Bu tür örnekleri birçok çalgı için şüphesiz söyleyebiliriz.

Çalgıların tarihsel serüvenine bakıldığında onların varlık/yokluk durumlarını şöyle değerlendirmek mümkündür:

1. Kaybolan Çalgılar; bu tür çalgılar, ortaya çıktıkları kültürde bir süre yaşayan ve farklı nedenlerden dolayı kullanılmayarak yok olan çalgılar olarak açıklanabilir.

2. Yaşayan Çalgılar; bu tür çalgıların doğdukları kültürde veya farklı kültürlerde günün koşullarına ayak uydurarak yaşamlarını sürdürebilen ve devam ettiren çalgılar olarak değerlendirilebilir.

3. Geliştirilen Çalgılar; bu tür çalgılar ise günün ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla var olan çalgılarda -günün koşullarına uygun- bazı değişiklikler yapılarak üretilen çalgılar olarak açıklanabilir. (Özdemir; 2009)

IKLIĞ-AYAKLI KEMAN-YAYLI BAĞLAMA ÇALIŞMASI

Geçmiş 20-25 yıllık sürece baktığımızda, 1998 yılında halk müziği sanatçısı Yavuz Top tarafından, görünümüleri Bağlama'ya benzeyen, dört telli, ayağı/pik'i olan, sapında perdeleri olan (bu perdeler Bağlama perdeleriyle aynı olan) ve yay ile çalınan dört adet (Bas, Tenor, Alto ve

Soprano) çalgı yaptırılmıştı. Yavuz Top, o tarihlerde Halk Çalgıları Orkestrası kurma düşüncesinden hareketle böyle bir çalgı grubuna ihtiyaç duymuş, orkestrada Yaylı Çalgı grubu olarak bunlarla görev vermeyi düşünüyordu.¹ Bu satırların yazarı olarak ben de o tarihlerde tanıştım "İkliğ" olarak anılan çalgıyla. Derken zaman içerisinde çalgıyı çalmaya başladım ve sonraki süreçte işlerimin yoğunluğu nedeniyle uzunca bir zaman çok da üzerinde duramadım. O yıllarda Yavuz Top'un Hasanpaşa'daki dershanesinde İkliğ dersleri de verilmeye başlanmıştı. Ancak bu süreç uzun sürmedi ve giderek gündemden düştü, unutulmaya başlandı. Bir yandan çalan kişi sayısının artmaması, hem çalgının farklı boyutlarda ve gelişigüzel (belli standartları belirlemeden) yapılmış olması, farklı akortlarda çalınması, yaygınlaşmamış olmasında genel etkenler olarak düşünülebilir. Ancak, özellikle eğitim/öğretim programlarının hazırlanmamış olması, bu çalışmayı yaptıracak/öğretecek eğitimcilerin yetişmemiş olması ve buna bağlı metotların geliştirilememesi asıl etkenler olarak düşünmekteyiz. Bu tespitleri yaptıktan sonra, konunun akademik olarak araştırılması gerektiğini düşünerek çalışmaya başladım. Yapılması gerekenleri de şöyle belirledim:

1. Çalgının tarihsel süreci ile ilgili yeterli bilgiye ulaşma,
2. Çalgıların belli bir ölçü standardı içerisinde yapılması,
3. Eğitim/öğretim programının hazırlanması,
4. Buna bağlı olarak Öğretim Metodu-nun hazırlanması,
5. Çalabileceği dağarın/repertuarın hazırlanması, olarak sıralanmıştır.

Bu başlıklar altında yapmış olduğumuz araştırma sonuçlarımızı aşağıda açıklayarak bir konuda da karar vereceğiz.

İkliğ'in Sözcük Anlamı:

"İkliğ'in en eski Türk Kemençesi (yaylı çalgısı) olduğunu vurgulayan Öger, İkliğ'a farklı Türk lehçelerinde "Ik, uk, uyık, igil"... gibi birçok ad verildiğini belirtmektedir (Öger, 1987). M. Ragıp Gazimihal İkliğ sözcüğünü tanımlarken "... "ok" anlamına uk ve "olan" anlamına lığ kısımlarından bileşiktir; "oklu" anlamında eski kelimedir: Kaşkarlı'da okuduğumuz "okluk" (-ok kılıfı, sadak) bunun ilişkisi bulunmadığı gibi, Ahmet Vefik Paşanın tahmini üzere kelime bir onomatope (yansıma) de değildir. "Ok" kelimesinin eski Türk diyeleğinde Ak, Ik gibi türlü söyleyişleri vardır: Ik Koybalca'da yaylı saz da demektir. Altay Türkçesinde ak tartmak, keman çalmak demektir. İkliğ adı işte bu kelimeye bağlı bulunup, Yahlığ, Aklığ, Okluğ gibi farklıca imlaları da yazıya geçmiştir. ... Orta Anadolu köylülerin saz şairlerine *Ihluqçı* denildiği tesbit edilmiştir." Farklı bölgelerde ve şehirlerde *Ihluqçı* köylerinin varlığından da söz etmektedir. (Gazimihal, Musiki Sözlüğü, 1961) Gazimihal'in bu yaklaşımından farklı bir görüş olarak Yavuz Daloğlu, Divanü Lügati-t Türk'de yaylı çalgılarla ilgili bir bilginin bulunmadığını belirtmektedir. (Daloğlu, 2009) Yaylı çalgıların Türk-i Devletlerde bazı tedavilerde de kullanıldığını Öger şöyle belirtmektedir: "Kırgız Baksılar'ın tedavilerde çaldıkları kemençeler "Kıyak" adı verilen Yaylı Kopuz türleriydi. ... bu sazlar, yaylı tanbur gibi, hem parmakla ve hem de yayla çalınan sazlardı. Ancak eski ve ilkel şekilleri daha çok kemençedir. (Öger, 1987, s. 7)" (Özdemir, Ağustos 2020)²

¹Yavuz Top tarafından 1998/1999 yılında yaptırılan çalgıları, çalgı yapımcısı Yusuf Toraman (İstanbul-Aksaray) yapmıştır. En büyüğü olan Bas İkliğ, tam bir Kontrbas boyutunda, Tenor İkliğ, Viyolonsel boyutuna yakın. Alto İkliğ, Viyolaya ve Soprano İkliğ ise Keman boyutunda düşünülmüştü. Yavuz Top, o tarihlerde Halk Çalgıları Orkestrası kurma düşüncesinden hareketle böyle bir çalgı grubuna ihtiyaç duymuş, orkestrada Yaylı Çalgı grubu olarak bunlarla görev vermeyi düşünmüş olmalıdır.

²Bu konuda daha geniş bilgi için ilgili makaleye bakınız.

İkliğ'in Tarihsel Süreci:

İkliğ Tarihi bir Türk çalgısı olarak bilinmektedir. Bu konuda ilk yazı yazarlarından biri Ahmetoğlu Şükrullah'tır. "Yaylı bir alet olan İkliğ'in gövdesi bronzdan ve yere dayanmak için ayak çubuğu çelikten olmak gerekir. Bu ayağın üzerinde ve ayağın alete giriş noktasında iki teli tespit etmek için iki çengel bulunur. Müellif aletin sapının badem veya ceviz gibi sert ağaçtan ve tercihen abanozdan yontulması gerektiğini söylüyor. Aletin beşliye akort edilen iki teli olması gerekir." (Yekta, 1986) Mahmut Ragıp Gazimihal'in yapmış olduğu yayınlarda da Ahmetoğlu Şükrullah'a atıflar yapılmış ve yine Gazimihal'in "Asya ve Anadolu Kaynaklarında İkliğ" adlı eserinde İtalyan ve Fransız kaynaklarına da atıfta bulunmaktadır.

Gabinetto armonico pieno d'istromenti sonori indicati, e spiegati dal padre Filippo Bonanni .Roma : Nella stamperia di G. Placho, 1722. (<http://hdl.loc.gov/loc.music/muspre1800.100812>) Library of Congress Control Number 07022541-s.138

Bu kaynakların Filippo Bonanni (Bonanni, 1723), Giabatista Toderini (Toderini, 1787) ve Oscar Comettant (Comettant, 1869), ilgili bölümleri incelendiğinde özellikle Türk Kemanı (Violino Turcesco - Violin Turc), olarak adlandırdıkları resimler bulunmaktadır.

Mahmut Ragıp Gazimihal "Asya ve Anadolu Kaynaklarında İkliğ" adlı eserinde İkliğ'i Bonanni, Todorinni ve Comettant'a dayandırarak "Ayaklı Keman" olarak şöyle açıklamaktadır:

"Bu türk keman çeşidini önce Delaborde anarak, iktisap ettiğimiz resmini aletin gövdesi iri bir tencere büyüklüğünde ve sapında perdeler bağlıdır. İkliğ tipinde, fakat kontrabas heybetindedir. Çalanun yüksecik oturmasına rağmen tepesi onun kavuğunu aşmaktadır. Aşım Efendi'nin sazın adını bir yenilik sayarak 1797 de yazmıştır. Bu tarihten onbeş yıl kadar önce İstanbul'da epey kalarak Türk Edebiyatı ve musikisi hakkında bilgi edinen İtalyan rahibi Toderini de Türklerin rebap (=İkliğ), keman (=violino) ve sinekeman (=viola d'amore)'den başka, bir de Ayaklı keman kullandıklarını ve bunun kontrbas gibi yere dayatılarak çalınan viola çeşidi dönüşte neşretmiştir. (Gazimihal, 1958)

İkliğ ile ilgili (veya dolaylı olarak ilgili) yapılan birçok araştırma, yazılan makaleler, bildiriler ve tezlerde genel olarak aynı kaynaklar kullanılmış olup, her araştırmacı işine yarayan taraftan konuyu tartışmıştır. Bu da oldukça doğaldır. Daha ayrıntılı bilgi için yazdığımız makaleye bakılmalıdır. Burada daha uzun yazmamak gerekir.

Yaptığımız araştırmada elde ettiğimiz veriler ile bir İkliğ modeli belirleyerek bu çalgının boyutlarını oluşturduk. Çıkış noktamız ise, temeli insan seslerinden alan Bas, Tenor, Alto ve Soprano boyutları

oldu. Çalgıların yapımını üslenen değerli arkadaşım çalgı yapımcısı Seyrani Cihan, ölçülendirdi ve çalgılar böylece yapıldı. Ek:1

Çalgıların yapım süreci tamamlandıktan sonra eğitim/öğretim programlarını hazırladım ve Tenor boyutunun metodu da bu programa bağlı olarak tarafımca yazıldı. (Metot şu anda basım aşamasındadır.) Bu çalgıların çalacağı dağar/reper-tuar da tarafımca denenerek oluşturuldu.

İkliğ ve Ailesi ile ilgili araştırmaya karar verdiğimde bu çalgıların standart bir yapıya kavuşturularak her müzik tür ve çeşidini çalabilecek durumda olmasını hedeflemiştim. Repertuarı hazırlarken de bu çerçeveden ele alarak farklı tür ve çeşitlerdeki ezgileri bir araya getirdim. Şurası unutulmamalıdır ki; bir halk çalgısının temel repertuarı öncelikle halk müziğidir. Bu olmazsa olmazdır. Ancak buraya da sıkışıp kalmamalıdır diye düşünmekteyim. Dolayısı ile hem geleneksel Türk sanat müziği eserlerini, hem batı müziği eserlerini, hem çeşitli popüler müzik eserlerini ve hem de İkliğ için yazılan özgün eserleri seslendirebilme kabiliyetine sahip olmalıdır. Ayrıca düo, trio, kuartet... gibi hem kendi içerisinde (İkliğler ile) ve hem de farklı çalgılar ile (piyano eşliğinde, gitar eşliğinde...) eserler seslendirebilmelidir. Böylece ele alınan repertuar yukarıda yazdığımız çerçevede gerçekleştirilmiştir. Ek:2

Sonuç olarak;

Bir halk çalgısı olan İkliğ, tarihsel sürecinin gelinen noktasında tarafımızca tekrar gündeme alınarak üzerinde yaptığımız çalışmalar sonucunda günümüze uyarlanmıştır. Yazımızın başından da söylediğimiz gibi bu çalgı ve beraberinde oluşturulan ailesi ile "Geliştirilmiş Bir Çalgı" olarak ele alınmalıdır. Artık stan-

dartları olan, eğitim/öğretim programı yazılmış, bu programa bağlı olarak metodu yazılmış, öğretim sürecinde ve devamında çalabileceği geniş bir repertuarı olan İkliğ, bir an önce çalacak kişileri beklemektedir.

Diğer yandan bu çalgı için bugüne kadar İkliğ, Ayaklı Keman isimleri kullanılmıştır. Biz de "Yaylı Bağlama" ismini ekledik. Çünkü: form/görünüm-biçim olarak Bağlama formunda olan çalgının perde sistemi de yine bağlama ile aynıdır. Böylece çalgıya Yaylı Bağlama denmesinde bir sakınca görünmemektedir.

İkliğ'in halk müziği toplulukları başta olmak üzere her yerde kullanılabilir bir duruma gelmesi temel dileğimdir. Gelecekte iyi düzeyde İkliğ çalanların yetişmesi ümidiyle...

KAYNAKÇA:

Bardakçı, M. (2012). *Ahmet Şükruallah-Şükruallahın Risaliyesi ve 15. yy Şark Müsiki Nazariyatı*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Bonanni, F. (1723). *Gabinetto Armonico*. Roma: S. Marko.

Comettant, O. (1869). *La Musique, Les Musiciens et les Instruments de Musique*. Paris: Michel Lévy Frères.

Duygulu, M. (2014). *Türk Halk Müziği Sözlüğü*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Gazimihal, M. R. (1953). *İklğ. Türk Folklor Araştırmaları*, 785-787.

Gazimihal, M. R. (1958). *Asya ve Anadolu Kaynaklarında İklğ*. Ankara: Ses ve Tel Birliğı

Gazimihal, M. R. (1961). *Müsiki Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Gökçen, D. M. (2017). *Evlıya Çelebi Seyahatnamesi'nde Çalgılar*. Ankara: Ürün Yayınları.

Farmer, H. G. (1999). *Onyedinci Yüzyılda Türk Çalgıları*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Fonton, C. (1987). *18. Yüzyılda Türk Müziğı*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Öger, B. (1987). *Türk Kültür Tarihine Giriş* (Cilt 9). Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Özdemir, M. A. (2009). *Yeni Bir Çalışma Alanı Olarak Halk Çalgıları Orkestrası*. Uluslar Arası Halk Çalgıları Sempozyumu. Kocaeli: Motif Halk Oyunları Vakfı.

Özdemir, M. A. (Ağustos 2020). *Geliştirilmiş Bir Çalgı Olarak "İklğ Ailesi" ve Eğitim/Öğretim Süreçleri*. *The Jurnal of Academic Social Science* , 185-215.

